

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

**A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAI,
REHABILITÁCIÓS ALTERNATÍVÁK
KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN**

**Beregszász
2016**

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

**A kommunizmus áldozatai,
rehabilitációs alternatívák
Kelet-Közép Európában**

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2015. november 20–21.

KÖZIGAZGATÁSI ÉS IGAZSÁGÜGYI
MINISZTERIUM

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

**A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAI,
REHABILITÁCIÓS ALTERNATÍVÁK
KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN**

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2015. november 20–21.

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

Beregszász
2016

ББК: 63.3 (2РОС)-8
УДК: 323.282 (061.3)
Ж-79

A kötet a 2015. november 20–21-én Beregszászon megtartott a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont által rendezett „A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Közép-Kelet Európában” c. nemzetközi konferencia anyagait tartalmazza.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont műhelyében

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

Korrektúra: Molnár D. Erzsébet
Tördelés: Molnár D. István
Borító: Molnár D. István
A kiadásért felel: dr. Orosz Ildikó

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

**A rendezvényt és a kiadvány megjelenését
Magyarország Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériuma támogatja**

**KÖZIGAZGATÁSI ÉS IGAZSÁGÜGYI
MINISZTERIUM**

ISBN 978-617-7404-04-9

©Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István, 2016
© A szerzők, 2016

Nyomdai munkák: Kálvin Nyomda, Beregszász, Kossuth tér 4.
Felelős vezető: Lacz Csilla

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
<i>Bocskor Andrea:</i> Rehabilitációs törvények – EU-s vonatkozások. A totalitárius rendszerek áldozatainak rehabilitálása az EU-ban	9
<i>Répassy Róbert:</i> A kommunizmus bűnei és áldozatai Magyarország Alaptörvényének tükrében	24
<i>Brenzovics László:</i> Rehabilitációs törvények – ukrán szabályozás.....	37
<i>Máthé Áron:</i> Tettesek és áldozatok, győztesek és vesztesek Közép- Európában a második világháború idején – gondolatok fogalmi kereteinkről a XX. századi történelemben.....	40
<i>Ötvös István:</i> Másodlagos haszon. A rehabilitálási folyamat politikai használata, 1953-1963	45
<i>Bognár Zalán:</i> Szovjet hadműveleti kudarcok – civilek tömeges elhurcolása Magyarországon	56
<i>Pallai László:</i> Versailles-tól Potsdamig – a kollektív jogoktól a kollektív bűnösségig.....	74
<i>Molnár D. Erzsébet:</i> A kárpátaljai elhurcolások történeti háttere a szovjet rendszer kiépítésének idején.....	85
<i>Mák Ferenc:</i> Néphatalom és népirtás. A II. razzia a Délvidéken	106
<i>Ozsváth Kálmán:</i> Boldog Sándor István vértanú újpesti szalézi szerzetes élete	122
<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya:</i> „Amiről sokáig beszélni sem volt szabad.” Lapok Nagybereg meg nem írt történelméből.....	130
<i>Váradi Natália:</i> Az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.....	154
<i>Fodor Gusztáv:</i> A Kárpátaljai református egyház élete a sztálini egyházpolitika szorításában.....	170
<i>Bendász Dániel:</i> A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma	198
<i>Csiszár Imre:</i> Hadifogolytáborok és kényszermunkatáborok, egy letűnt kor szimbólumai. Hajdúnánás és a hajdúnánásiak a szögesdrótok árnyékában	221
<i>Forró Lajos:</i> Magyarellenes atrocitások a délvidéken 1944–45	244
A KONFERENCIA FOTÓANYAGAI.....	251

„AMIRŐL SOKÁIG BESZÉLNI SEM VOLT SZABAD”
LAPOK NAGYBEREG MEG NEM ÍRT TÖRTÉNETÉBŐL

Dr. Szamborovszkyné Nagy Ibolya

*II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék,
docens*

I. Bevezetés

Az 1944-ben vidékünkön elindult hatalomváltás valós eseményeiről, azok lezajlásáról a mi generációnk vajmi keveset tudott, tudhatott meg 1991 előtt, főleg a nyomdatermékekből nem. A szovjet rendszer egyik hatalmi sarokköve volt az emberek megfélemlítése, amely aztán beivódott az utódokba is, mert szüleink ugyan nem beszéltek róla, mi is történt velük, a környezetükben, de a gyermekek zsigeri szinten érzékelték szüleik félelmét, iszonyodását. Az átélt személyes és közösségi trauma azonban kisugárzott a leszármazottakra is. Így olyan generációs/nemzedéki emlékezet alakult ki, amelynek alapját a félelem adta, s amely másokat is arra készítetett, hogy a titkot, amelyről gyakran csak sejtéseik voltak, ne bolygassák. A kommunizmus valós áldozatait (és kollaborálókat is) csak jóval azok halála után ismerhettük meg. Ám a kollektív kulturális emlékezetet meg kell tisztítanunk a ráakódott hazugságoktól, hogy az utánunk következő generáció e fölös terhek nélkül tudjon továbblépni a mindig változó világba. Halmozottan igaz ez vidékünk magyar nemzetrezsére.

Az 1944-ben történt szovjet elhurcolásokról születtek már nagyszerű tanulmányok, ezt feldolgozó értekezések,¹ amelyek a politikatörténetre fókuszálva makrotörténeti szinten tárták fel az események menetét, az áldozatok számát, a folyamatok alakulását. Ezek a nagyléptékű kutatások akkor kerülnek emberközelbe, ha azoknak a falvaknak (és esetenként családoknak) a tragédiáját is feltártuk, amelyek elszenvedték a szovjetesítés procedúrájának embertelen eseményeit.

Kutatásaim és jelen tanulmányom a szovjet katonai bevonulás és hatalomátvétel utáni eseményeket próbálja feltárni és rekonstruálni Nagyberég településen, azon belül pedig a községből történt elhurcolásokra koncentrál. Nagyberég azért rendhagyó, mivel ebben a jelentős magyar lakossággal rendelkező faluban szervezték meg a Beregszászi járás első kolhozát 1947-ben (majd 1948-ban egy másikat is), majd ez lett aztán kirakati szinten az élen járó

¹ Az eddig egyik legteljesebb ilyen munka MOLNÁR D. Erzsébet PhD értekezése: *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944–1953)*. Debreceni Egyetem, BTK, 2015. Kéziratban. Forrás:

https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/217124/dolgozat_Molnar_D._E.pdf (utolsó letöltés: 2015-12-15) (a továbbiakban: MOLNÁR D. 2015)

kollektív gazdaság az egész szovjet időszakban. Ennek, mint mindennek a világon, nagy ára volt, amelyet a helyi lakosok fizettek meg a szó szoros- és átvitt értelmében is.

Az alábbi munkát – címe vagy tartalma szerint – akár esettanulmányi kategóriába is lehet sorolni, ám a besorolástól függetlenül az volt a célom, hogy a makrotörténeti szinten többé-kevésbé jól feltárt időszak eseményeit egy kisebb közegben láttassam. Kifejezett szándékom volt, hogy a falu mint közösség életében 1944-el kezdődően végbement gyökeres változások lezajlását úgy tárjam fel, ahogyan az lezajlott, és ahogyan azt a mindennapok szintjén megélhették az emberek, mert a nagypolitikából már ismert események mögött emberi sorsok formálódtak, törtek meg, értek véget vagy korcsosodtak el.

1.1 A téma írott és íratlan forrásairól

Ezen eseményeknek igen kevés írott primer forrása van. Ami viszont van, azok az egykori szovjet belügyi szervek (NKVD²), majd a KGB³ által lefolytatott nyomozati anyagok, kihallgatási jegyzőkönyvek és bírósági periratok. Ezen ügyiratok jelenleg Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltárában, Ungváron található, vagyis Ukrajnában nem történt meg az egykori titkosszolgálatoknál felhalmozott iratok átadása szabad kutatás céljából semmilyen más instanciának.⁴ A biztonsági szolgálat levéltára, bár nem nyilvános, a hivatal vezetőjének külön engedélyével a történészek számára kutatható, a korabeli források helyben másolhatók, digitálisan rögzíthetők. Az egyetlen, de valójában legnagyobb problémát az okozza, hogy nincs hozzáférhető fondjegyzékük vagy katalógusuk, hanem csak a megadott nevekre tudnak rákeresni a levéltár kartotékalapú katalógusában. Így az oral history módszerével begyűjtött nevek alapján adtam be igényemet a levéltárba. Végül több ezer oldalra rúgó iratanyagot bocsátottak a rendelkezésemre, amelyek a belbiztonsági szervek 1944 és 1951 között lefolytatott, többségében az USZSZK büntetőtörvénykönyvének 54. §-a valamely cikkelye alapján elítélt, egykori nagyberegi lakosok anyagait tartalmazták.⁵ Ebből az irathalmazból jelen

² NKVD a Belügyi Népbiztosság orosz megnevezésének rövidítése. Oroszul: НКВД – Народный комиссариат внутренних дел, magyar átírásban Narodnoj Komisszariat Vnutrennyih Gyel, az államigazgatás belügyi ágának legfőbb szerve volt a Szovjetunióban 1934 és 1946 között

³ KGB az Állambiztonsági Bizottság orosz megnevezésének rövidítése. Oroszul: КГБ – Комитет государственной безопасности, magyar átírásban Komitet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi

⁴ Nyugat-európai szempontból ez akár pozitívum is lehet, ugyanis az említett régióban a titkosszolgálatok anyagainak kutatása szigorúan szabályozott vagy egyenesen tilos.

⁵ Kicsit furcsálltam, hogy a megkapott ügyiratok kivétel nélkül 2011-ben lettek csak titoktalanítva, bár az egykori elítélteket 1991 nyarától kezdve, az 1991. április 17-én az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsa által elfogadott „A politikai repressziók elítélteinek rehabilitálásáról Ukrajnában” törvény 1. cikkelye alapján rehabilitálták

tanulmányba azon személyek eseteit emeltem be, akiknek az elhurcolása jellemző vagy rendhagyó volt.⁶

Külön kell szólni még az Ukrán SZSZK belügyi szervei által lefolytatott nyomozások idején született forrásokról, vagyis a periratok forrásértékéről is, mivel azt is figyelembe kell venni, milyen céllal és milyen körülmények között jöttek létre. Úgy vélem, ezek a források ambivalensek, vagyis sem azt nem mondanám, hogy egyértelműen effektív, sem azt, hogy egyértelműen potenciális forrásoknak tekinthetők csak.⁷ Inkább Krzysztof Brzechczyn nézetéből kiindulva⁸ (eddig már több mint ezer oldal akta átolvasása után) azt mondanám, hogy ezek a periratok nagyon sok tényinformációt tartalmaznak magukról az elítéltekről, a beidézt tanúkról, a kisközösségek viszonyairól, pozícióiról, állapotáról, eseményeiről, de minden egyes alkalommal külön és egyéni mérlegelést igényel azok valós és megbízható forrásként történő használata.

Egyes nyomozati jegyzőkönyvekben megfigyelhető, hogy egy idő után a kihallgatottak megváltoztatták véleményüket, ám azt sajnos csak találgatni lehet, miért és miért pont úgy, ahogyan. Nem elhanyagolható szempont a forráskritikánál az sem, hogy a vádlotként megjelenő emberek eleve kiszolgáltatott helyzetben voltak az államhatalom erőszakszervezeteivel szemben. Ehhez járult még hozzá, hogy a kihallgatás tolmács segítségével folyt, ugyanis az új hatalom nyelve az orosz volt, a vádlottak zöme pedig nem beszélte azt. A fordítás (elfordítás) okozta problémák magukban a jegyzőkönyvekben többször is tetten érhetők (kihallgatásokat ismételték meg és tanúkat idéztek be újra az elírás miatt). Ezért nem lehetett csak e kútfőkre alapozva elkészíteni a tanulmányt, mert ezek egyszempontúvá tennék a kutatási eredményeket. Ám ezen időknek csak visszaemlékezések alapján történő rekonstrukcióját is elvettem, miután a már meglévő és magam végzett interjúkban, beszélgetésekben és a levéltári forrásokban szereplő konkrét adatokat összevettem. Utóbbi újra megerősítette az emlékezet vitás és részrehajló voltáról mindezidáig sokszor és sok helyen megfogalmazottakat. Ám mégis használtam a visszaemlékezéseket, mint az egyén által megélt múlt személyes lenyomatait, így az oral historyt végül is beemeltem a források körébe, mint kontrolpontokat.

⁶ Jelen tanulmányban, nagyrészt a terjedelmi keretek miatt nem kerül ismertetésre a második részben megnevezett, s a tipologizálásban megjelenített minden eset. Ám a település egykori lakosaihoz kapcsolódó forrásanyag bősége indokolhatja majd egy későbbi, szélesebb és terjedelmesebb kutatási eredmény elkészítését is.

⁷ Ahogyan Jerzy Topolski lengyel történész forrástipológiája meghatározta

⁸ BRZECHCZYN, Krzysztof: The Reliability of “Files” and Collaboration with the Security Service (SB) in Poland: An Attempt at a Methodological Analysis. *Hungarian Historical Review* 3, no. 2 (2014), 257–284. p. Forrás:

https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/11382/1/Brzechczyn_HHR_2014_2.pdf (utolsó letöltés: 2015-12-10)

A forráskritika elvégzése után csak remélhetjük, hogy sikerült valahogyan rekonstruálni a múltunk e fontos időszakának egy szeletét, illetve hogy az esemény-, folyamat- és jelenségtények valahogyan szinkronba kerülnek majd.

II. A Nagyberegéről történt elhurcolások tipologizálása

A második világháború utáni időszakban több hullámban próbálta a szovjet hatalom a vidéket a nem szláv lakosságtól, illetve a számára idegen elemektől megtisztítani. Ezek a fokozatok most már jól kirajzolódnak, s a nagyberegi lakosság minden egyes lépcsőjét megszenvedte. Az eddig elvégzett alapkutatásokból kiindulva és saját forrásfeltárásaimra alapozva, a községből történt elhurcolásokat az alábbiak szerint lehetett tipologizálni:

- a) a háromnapos munkára történt *elhurcolások*;
- b) a szovjet rendszer kiépítésének ideje alatt lefolytatott koncepciók perke miatti *letartóztatások*:
 - a. nők deportálása, *szovjetellenes tevékenységért*;
 - b. Kárpátalja szovjet megszállása előtt tevékenykedett *helyi tisztségviselők* perbe fogása;
 - c. Kárpátalja szovjet megszállása előtt tevékenykedett *rendvédelmi tagok* perbe fogása;
 - d. Kárpátalja szovjet megszállása előtt a *magyar hadseregben szolgálatot teljesítettek* perbe fogása;
 - e. A kolhozosítás ellen fellépők, azzal egyet nem értők *nép- és szovjetellenes tevékenység* vádjával történt perbe fogása;
- c) a katonaköteles korukat elért férfiak *munkaszolgálatra történt behívása*.

A községből történt fenti elhurcolások típusai közül az *a)* jól feltárt, csak kisebb pontatlanságokat kell tisztázni. Egyáltalán feltáratlanok a *b)* pontban felsorolt kategóriák nem csak mikrotörténeti, vagyis községi, de makrotörténeti szinten is. Ezért tartottam fontosnak ezek közül megmutatni pár életutat és esetet. Ugyanígy, szinte alig feltárt a *c)* pontban megfogalmazott csoport, bár erről általános és becsült adatok rendelkezésünkre állnak,⁹ azok számadata azonban valószínűleg módosulni fog, ha a vidék településeinek vagy végrehajtó bizottságainak egykori anyagai feldolgozásra kerülnek egyszer.

2.1 A háromnapos munkára történt elhurcolások

A 4. Ukrán Front 0036. számú rendelete következtében Nagyberegben 1944. november 19-én hajtották végre a 18–50 közötti férfilakosság begyűjtését. A szovjetek által elfoglalt területeken maradt német és magyar nemzetiségű katonák

⁹ Erről L.: OFICINSZKIJ, Roman: Minkaező-toborzás a Donbászra. In *Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra*. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010. 251-252. o. és még MOLNÁR D. 2015. 155-156.o.

és tisztek, valamint a magyar rendőrség és csendőrségben szolgáltak begyűjtése érdekében 16 katonai (város)parancsnokságot hoztak létre Kárpátalján, ahol a regisztrációkat végrehajtották. E tizenhat regisztrációs (begyűjtési) pont között ott volt Nagybereg község is.¹⁰

Az 1941-ben lezajlott utolsó népszámlálás adatai szerint Nagyberegnek ekkor 2504 lakosa volt (1207 férfi és 1297 nő megoszlásban), amelyből a 18–50 közötti férfiak száma 576 főt tett ki.¹¹ Az említett 0036. számú, november 13-án kiadott rendeletet végrehajtó, s a 4. Ukrán Front NKVD csapataihoz tartozó 88. számú határmenti kárpáti ezred parancsnoka által november 20-i keltezéssel ellátott összesítő adatban (amely a településeken regisztráltak, s a hadifogolypontok felé továbbítottak számszerű adatait tartalmazza településenként, 1944. november 18–19-i állapotok szerint) Nagyberegéről az alábbi bejegyzés található:

„A településen 554 fő esik a kiadott rendelet hatálya alá, akik közül 308-at adtak át a hadifogolygyűjtő pontnak. Közülük 120-an a magyar-német hadseregben szolgáltak. Egy tiszt – magyar. Őrmester kilenc – magyar. Sorkatona – 110 – magyar. Hadkötelesek száma 184 – magyar. Rendőr és csendőr – 4, nemzetiségét tekintve: a) magyar – 3, b) ruszin – 1.”¹² A számokból következtetni lehet, hogy az új helyi hatalom is a fent jelzett 1941-es népszámlálási adatokat vette alapul, amelyet aztán a szovjet csapatok felé közölt.¹³

A település lakosai azonban nem tudtak belenyugodni az elhurcoltak lágerben történő tartásába és még 1945. február 8-án kérvénnyel fordultak *Kárpátontúli* Ukrajna Néptanácsához. A kérvény elején arra hivatkoztak, hogy az elhurcoltak zöme régi kommunista. A beadvány két külön listát is tartalmazott: az első 44 névvel a szolvai, a második 36 névvel a szambori táborokban raboskodó beregi férfiakat sorolta fel. A kérvény végén hat pontban észérvekkel próbáltak

¹⁰ Magáról a tényről Fagyejev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátországát védő NKVD-s csapatok vezetőjének 1944. november 21-i jelentéséből értesülhetünk. *L.: Докладная записка о ходе выполнения постановления Военного Совета фронта № 0036 от 13. 11. 44 года. // Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. /Упорядник О. М. Корсун/ Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2012. с. 145-147.*

¹¹ Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Szerkeszti és kiadja a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, Stephaneum Nyomda Részvénytársaság, 1947. 32. o.

Forrás:

http://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1941_demogr_adatok_kozsegek/?pg=2&layout=s&query=SZO%3D%28Nagybereg%29 (utolsó letöltés: 2015-11-17)

¹² *Итоги направления с пунктов регистрации военных комендатур на пункты военнопленных на участке 88 пограничного карпатского полка войск НКВД 4 Украинского фронта за период с 18 по 19. 11. 44 г. // Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга друга. ВАТ Видавництво «Закарпаття», Ужгород, 2004. с. 40.*

¹³ Akkor a nagyberegi Községi Néptanács elnöke Vokán József volt. *L.: История городов и сёл Украинской ССР. Закарпатская область. Институт истории Академии наук УССР, Киев, 1982. с. 139.*

hatni az állami szervekre, miért is van elengedhetetlen szüksége a településnek és az új hatalomnak is az elhurcoltakra:

„1. A katonai alakulatoknak szükségük van emberekre a falu közelében található hidak felújításához.

2. A német banditák által elpusztított saját falusi hídjainkat is meg kell javítani.

3. Emberek kellene, akik fakitermeléssel foglalkoznak, mivel a mi körzetünket a mi falunk látja el fával, s most nincs aki fát vágjon.

4. A kovács és a kerékkészítő is hiányzik, a ló és ökörfogatoknak minden nap menniük kell katonai munkára, s nincs aki azokat megpatkolja vagy a kerekeket megjavítsa.

5. Falunkban van malom, amely öt községre őröl. És most nincs egy jó molnárunk, mert az, aki jól értett hozzá, most nincs itthon.

6. Mikor eljön az ideje, nem lesz kinek a földeket megművelni. Ősszel nem vetettünk és most sem fogunk, ebből pedig az államnak is csak kára lesz.

A fent említett hat pontban megfogalmazottakat ezekkel az emberekkel meg tudnánk oldani.”¹⁴

A kérvény további szövegében arról is írtak, hogy az elhurcolt emberek kivétel nélkül mind földművesek és erdőmunkások voltak. Említésre méltónak tartották azt is megjegyezni, hogy Nagyberegen jelentős volt a kommunista párt tagsága a környező falvakhoz képest, amit azzal is alátámasztottak, hogy a szenátusban a képviselőjük, Csehi Endre is a községből származott.¹⁵ A hadifogságba hurcoltakat tévedésből vihették csak el, mert azok semmit sem ártottak a bevonuló Vörös Hadseregnek. Ám valós eredménye nem volt a nagyberegieiek kérvényének, akár a többi hasonlóknak sem. Jobbik esetben is csak kitérő választ kaptak.

Vagyis mégis, mintha megmozdult volna valami, mert fél évvel később, 1945. július 4-én, felsőbb utasításra, a Nagyberegi Községi Népbiztosság (Vokán József és Weisz Miksa aláírásával) két listát állított össze, amely szerint 326 „bereg-i polgár tartózkodott hadifogolylágéerben”. Az 1. számú listán 116 név volt feltüntetve,¹⁶ akik mind a magyar hadseregbe voltak behívva. A 2. számú listára 210 név került fel¹⁷ (1894–1927-es születési évvel), akik civilként lettek

¹⁴ KTÁL P-14. fond, 1. opisz, 212. ügyirat, 9-11. lapok. A forrást teljes terjedelemben közli: *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944–1955 рр. Архівні документи і матеріали.* /Упорядник О. М. Корсун/ Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2012. с. 230-232.

¹⁵ A tény, hogy Csehi Endre helyi lakos a csehszlovák időben szenátor volt, mint a kommunista párt képviselője, a szovjet historiográfia is jegyzi. *L.: История городов и сёл Украинской ССР. Закарпатская область.* Институт истории Академии наук УССР, Киев, 1982. с. 139.

¹⁶ KTÁL P-14. fond, 1. opisz, 220. ügyirat, 34-35. lapok (a forrás kópiáját Molnár D. Erzsébet bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök neki)

¹⁷ KTÁL P-14. fond, 1. opisz, 220. ügyirat, 29-33. lapok

elhurcolva, s tudták róluk, hogy a szolyvai, szabori és sanoki lágerekben tartózkodtak akkor.

A 116 katona közül 26 fő harctéren esett el, 90-en pedig magyar katonaként Aradon, Foksányban (ma Románia), Székesfehérváron, Nagykanizsán, Nyíregyházán, Budapesten, Zalaegerszegen, Kaposváron, Kőszegen, Baján, Técsőn, Munkácson és Nagybereznán kerültek hadifogságba.¹⁸ A katonaköteles civil lakosok közül 179 tért haza a lágerekből és Dupka György szerint 31,¹⁹ a Limes Társadalomkutató Intézet számítása szerint pedig 56 férfi halt oda,²⁰ a szolyvai emlékpark táblájára pedig 32 név került felvételre.

1989–93-ban Baran Zoltán²¹ és Kovács István a falubeli túlélők egy csoportjával portabejárással egy ügynevezett „lágerlistát” állítottak össze, amelyre 221 elhurcolt neve került fel, akik közül 33-an nem tértek haza.²²

2.2 Nők deportálása, szovjetellenes tevékenységért

Erről a kategóriáról tudunk, de azt is tudjuk, hogy nem volt túl gyakori eset. Épp ezért meglepő, ami Nagyberegen lejátszódott. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetben őrzött, az 1944-ben Nagyberegről elhurcoltak hozzátartozóival készített mélyinterjúk egyik adatközlőjének elbeszélésében találkoztam az információval, miszerint a faluból három nőt vittek el látványosan: *Fancsik Idát, Nagy Margitot* és *Cselle Rozáliát*.²³ A visszaemlékezésben szereplő sorrend nem az elhurcolás időrendjét mutatja, de ez már csak a biztonsági szolgálat levéltárában őrzött periratok feldolgozása után derült ki.

Nagy Margit (1922–200?) volt az első nő, akit 1945. május 17-én behívtak kihallgatásra a Nagyberegi parancsnokságra,²⁴ miután aznap a beregszászi városparancsnokság megkapta a Weiss Miksa,²⁵ Marinka Bertalan²⁶ és Vokán József²⁷ által aláírt feljelentést. Utóbbi iratban arra kérték a szerveket, tartóztassák le Fancsik Idát és Nagy Margitot, mert felforgató tevékenységet folytatnak a

¹⁸ Ezek 1900 és 1924 között születettek voltak

¹⁹ DUPKA 2014, 81.o.

²⁰ A "málenkij robot" áldozatainak száma járasonként és településenként, forrás:

http://kmf.uz.ua/mr/3_telepulesek.html (utolsó letöltés: 2015-11-18)

²¹ Akkor a KMKSZ nagyberegi alapszervezeti elnöke volt

²² DUPKA György: *Halottaink 1944–1959. A kárpátaljai szovjet népirtás eddig ismert áldozatainak névsora*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2014. 82-83.o.

²³ A Nagy (született Fancsik) Izabellával és a Füzesi (született Fancsik) Idával készült félstruktúrált interjúk hanganyaga a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetében található

²⁴ Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській області / Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára (a továbbiakban: UBSZKHL) 7. fond, C-54. ügyirat, 11. lap

²⁵ Weiss Miksa akkor a nagyberegi Községi Néptanács titkára volt

²⁶ Marinka Bertalan akkor a nagyberegi milíciafőnök helyettese volt

²⁷ Vokán József a nagyberegi Községi Néptanács elnöke volt

faluban: „...naplót írnak, amelyben szovjetellenes tevékenységre szólítanak fel, illetve lejárattják a szovjet Vörös Hadsereget.”²⁸ A letartóztatási parancsot az USZSZK Belügyminisztériumának beregszászi kirendeltsége 1945. május 24-én adta ki, a perirat szerint Nagy Margitot másnap le is tartóztatták.²⁹ A náluk tartott házkutatás alkalmával megtalálták a fent említett naplót, és a 23 éves lányt bekísérték a község házára, ahol – későbbi visszaemlékezése szerint – az éjszakát „két zabos zsák és egy ór társaságában töltötte el.”³⁰ Másnap beszállították a beregszászi börtönbe, ahol a belügyi szervek állambiztonsági részlegének egyik nyomozója vezette a kihallgatásokat. Nagy Margit a kihallgatások során beismerte a naplóvezetés tényét, hogy 1944. december végétől írta a naplót, hogy senki ellen nem irányult, csak a megtörtént eseményeket írta le, amikor *rossz fényben* tüntette fel az *oroszkatonákat*,³¹ s hogy nem tudta, hogy ez népellenes tevékenység lenne.³² 2002-ben készült vele egy interjú, ahol Nagy Margit azt nyilatkozta, összesen 29 alaklommal hallgatták ki. A periratban ennél lényegesen kevesebb kihallgatási jegyzőkönyv szerepel (de a szövegi tartalomból érződik, nem minden kihallgatási jegyzőkönyv került befűzésre a periratba). Ami viszont érdekes és fontos, az aktában *tárgyi bizonyíték* felirattal ott van az említett napló. Utóbbi belső borítóján ez áll: „Szomorú emlék: 1944–1945-ről” és 59 oldal sűrű kézirásos szöveg következik a Nagyberereg 1944. október 26-án délután megérkezett szovjet csapatok tevékenységéről. A kihallgatások nagy részét a biztonsági szervek beregszászi börtönében végezték, s azt feltétlenül ki kell emelni, hogy Nagy Margit kihallgatása folyamán végig következetesen ugyanazt mondta: egyedül vezette a naplót, barátnője, Fancsik Ida nem vett abban részt, csak tudott róla. 1945. augusztus 30-ára elkészült a gyanúsított ellen a vádirat,³³ amelyben a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által 1944. december 18-án kiadott 22. számú rendelete 6. § „E” pontja alapján azzal vádolták, hogy „a felszabadító Vörös Hadsereg ellen folytatott agitációt és propagandát.”³⁴ A tárgyalás előkészítésének céljából az ügy átkerült az ungvári Különleges Bírósághoz. Ám utóbbi instancia (áttanulmányozván az ügyben addig született iratokat) 1945. szeptember 22-én arról rendelkezett, hogy a vizsgálatot nem lehet lezárni, mivel a

²⁸ UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 38. lap

²⁹ Uo., 6. és 9. lapok

³⁰ Nagy Margit meghurcoltatásáról és táborban töltött éveiről 2002-ben nyilatkozott a Kárpátalja hetilap egyik külső munkatársának. *L.: Az egyetlen jó az északi fény volt. 23 éves nő a lágerben. Kárpátalja*, 2. évf., 52. szám. 2002. január 11.

³¹ A szovjet Vörös Hadsereg katonáinak megnevezése magában a naplóban és a kihallgatások jegyzőkönyveiben, illetve a kihallgatást végző tiszt által is végig *oroszkatonák* formában jelenik meg.

³² UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 14-15. lapok

³³ UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 40. lap

³⁴ Декрет чис. 22. Про утворення Спеціального суду при Народній Раді Закарпатської України // *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944–1955 рр. Архівні документи і матеріали.* /Упорядник О. М. Корсун/ Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2012. с. 67.

meghallgatott tanúvallomások arra engednek következtetni, a naplóirás szellemi szerzője Fancsik Ida volt, a fent említett Nagy Margit csak részt vett abban. Az ungvári bíróság tehát a nyomozás felülvizsgálatát rendelte el, illetve átvette annak vezetését. Nagy Margitot további vizsgálati fogságra még aznap átszállították az ungvári belbiztonsági szervek fogházába,³⁵ Fancsik Idát pedig letartóztatták.

Itt fel kell függeszteni egy időre Nagy Margit ügyének ismertetését, mivel ekkor *került képbe* a második nő, *Fancsik Tihamé*rné született *Híres Ida* (1914–1990). Fancsik Ida ekkor háromgyermekes édesanya, akinek legkisebb gyermeke 1944 áprilisában látta meg a napvilágot. Mikor 1944. október 26-án a szovjet csapatok bevonultak Nagybereregbe, akkor a férje még mint magyar csendőr volt távol. Fancsik Ida egyedül maradt a nagy portán, amely a község főútja mentén volt, hát félt kicsit, s ezért megkérte az akkor 22 éves barátnőjét, aludna náluk, míg rendeződnek a dolgok a faluban és/vagy hazajön férje a háborúból. Amikor 1945 májusában Nagy Margitot letartóztatták, Fancsik Idát majd csak augusztus 18-án hívták be mint tanút, kihallgatásra. Ő első alkalommal azt vallotta, igen, tudott Margit naplóirásáról, mert valójában az ő ötlete volt, hogy örökítsék meg e napok hihetetlen eseteit, ha majd a férje hazajön, tudjanak beszámolni róla. Azt mondta, Margit önszántából vállalta magára a naplóirást.³⁶ Fancsik Ida tagadta, hogy más köze lett volna a naplóiráshoz.³⁷ A többször megismételt kihallgatáson Margit is és Ida is ugyanazt állította: Margit, hogy egyedül vezette a naplót,³⁸ Ida pedig tagadta, hogy együtt írták volna azt.³⁹ A belbiztonsági szervek 1945. november 5-én ugyanazt a vádat fogalmazták meg a két nő ellen, amelyet egyszer már augusztus 30-án: vagyis néPELLenes tevékenység folytatása, amely a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által 1944. december 18-án kiadott 22. számú rendelete 6. § „E” pontjába ütköző, ezért büntetendő cselekedet. A zárt tárgyalásra 1945. december 3-án került sor, ahol még aznap ismertették az ítéletet is: Nagy Margitot háromévi, Fancsik Idát kétévi szabadságvesztésre és mindkettejüket plusz kétévi választójogtól történő megfosztásra ítélték, de tulajdonvesztés nélkül.⁴⁰

Az ítélet kihirdetése után Nagy Margit a lvivi rabelosztóba került, ahonnét aztán több száz társával együtt marhavagonokban vitték tovább a szibériai Pecsora-vidékére. Így került a belügyminisztérium fennhatósága alá tartozó peCsorai javító-munkatáborba. A táborban nehéz fizikai munkát végeztek a nőkkel: kubikoltak, vasutat építettek, fát vágtak, nyáron fűvet kaszáltak és

³⁵ Jelenleg is ebben az épületben található Ukrajna Biztonsági Szolgálatának Kárpátaljai Hivatala

³⁶ UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 28. lap

³⁷ Uo., 27-29. lapok

³⁸ UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 64. lap

³⁹ Uo., 63. lap

⁴⁰ UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 86. lap

kazlaltak.⁴¹ Margit végül is amnesztiával szabadult 1947. április 19-én, egy évvel a rá kirótt büntetés lejárta előtt.⁴²

Híres Idát a büntetés kihirdetése után Donbászra szállították, s először szénbányában kellett dolgoznia, majd miután kiderült, hogy szívbeteg, varrodába helyezték át. Büntetésének letöltése után 1947-ben szabadult, s hazafelé a lakhelynek megjelölt településhez legközelebb eső állomásig kapott szabad menetjegyet. Mivel Dédában nem volt vonatállomás, ezért Nagybégányban szállt le, onnan pedig gyalogosan ért szülei házához: „...*Mi ott álltunk sírva a kapuban, a nagymama meg a három gyerek. És akkor mellettünk volt a parókia, amellet a református templom. És akkor, ahogy jött, elment leborult a templomajtóhoz, imádkozott, megköszönte Istennek, hogy hazajöhetett, hogy láthatja a családját...*”⁴³ Hazatérése után nagyon sokat betegeskedett, szívelégtelensége oly mértékben elhatalmasodott rajta, hogy az sokszor mindennapi munkájában is gátolta. Egyik lánya visszaemlékezésében így fogalmazott: „*soha nem vett fel ezután színes ruhát, csak feketében járt.*”⁴⁴

Úgy vélem, szót kell ejteni a fent említett két nő életét radikálisan megváltoztató ominózus naplóról és tartalmáról is. A napló egy A5 formátumú, keményfedelű, fekete műbőr borítású, 30 lapos füzet, amely Nagy Margit periratában, egy „*Az üggyhez kapcsolódó tárgyi bizonyíték csomagja*” feliratú borítékban található.⁴⁵ Ahogyan azt már említettem, a belső borítón ez áll: *Szomorú emlék: 1944–1945-ről.* Az egyes szám első személyben írt szöveg így kezdődik: „*1944 október 26-tól kezdődő esemény leírása az akkor körülöttem lévő legszűkebb körben.*” A szövegből kiderül, hogy nem Fancsik Ida írta, mert róla mint *Iduka néni* van szó. Igazából az, aminek az első sorában megfogalmazta a szerzője – azon események folyamatos és lineáris leírása, amelyek a szerző közvetlen környezetében zajlottak. Nem foglalkozik politikával, egy családdal megtörténeteket rögzíti. Igaz, ebben a szovjet katonák is megjelentek, de nem felszabadítóként, hanem dorbézoló, zabráló mindenhatóként. A szövegben nincsenek jellemrajzok, művészi formákkal sem él, ezért olyan valóság az eseményleírások. Ahogyan akkor történt a *legszűkebb körben*. A napló 26. oldalán azonban az egyik bekezdésben ezt írja: „*Most átadom az írás fonalát Iduka néninek, mert itt elváltunk hogy ők elmentek a község házára. Hadd ecsetelje Ő a letartóztatás szomorú óráit.*” És a következő bekezdésben már mintha Fancsik Ida írta volna egyes számban, ám a naplóban a kézírás nem változik meg, hanem ugyanaz, amely egy sorral feljebb. A kézírás ezután is folyamatosan ugyanaz, csak a szöveg olyan, mintha más szemszögéből íródna. Én úgy vélem, továbbra is Margit írhatta,

⁴¹ Az egyetlen jó az északi fény volt. 23 éves nő a lágerben. *Kárpátalja*, 2. évf. 52. szám. 2002. január 11.

⁴² UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 94. lap

⁴³ Füzési (született Fancsik) Ida visszaemlékezése alapján

⁴⁴ SIPOS Katalin: *A szovjet nemzetiségpolitika megnyilvánulásai Nagyberegben 1944–52 között.* Szakdolgozat. Beregszász, 2010. Kéziratban. 42.o. (a továbbiakban: SIPOS 2010)

⁴⁵ UBSZKHL 7. fond, C-54. ügyirat, 42. lap

csak esetleg Ida diktálta, mi is történt vele. Ezt a feltételezést erősíti az is, hogy a napló 32. írott oldalán egy ilyen mondattal találkozni: „*Ekkor egy nem figyelt pillanatban odasúgta a jegyző ~~Iduska-néninek~~ nekem kerítsen vagy 500 pt. s hozza fel...*”⁴⁶ Az egész leírásban csak az utolsó két oldalon található éles és személyes kritika a falubeliokról és az új rendszerről, mikor az 1945. május 1-jei felvonulásról és az utána meghirdetett bálról írt.

A harmadik nő, akit Nagyberegről a hatóságok elvittek, *Cselle Rozália* (Rózsika) (1916–1996) volt. Az ő esetének megértéséhez azt is tudni kell, hogy az édesanyja második férjét,⁴⁷ P. Füzesi Bélát – annak ellenére, hogy belépett a kolhozba és minden ingó gazdasági vagyonát elvitték a közösbe – 1949. március 29-én éjjel letartóztatták.⁴⁸ Három hét múlva összeírták és lefoglalták a házban található összes használati tárgyat. A családi házban három nő maradt: a nagymama (P. Füzesi Béláné Derczeni Borca), a lánya (Cselle Rózsika) és az unoka (Füzesi Malvin). A lefoglalás után egyedül egy nagy hordó óbor maradt meg a pincében, s mivel a három nőnek élnie kellett valamiből, hát „*Rózsika ekkor a maguk által megtermelt bort kezdte árulni.*”⁴⁹ Az új hatalom emberei megkeresték, s figyelmeztették, hogy nem árulhat bort, mert az üzérkedésnek számít. Rózsika viszont azt mondta, hogy a sajátjukat árulja, nem a másét, ám az illetékesek mégis csak megfenyegették, hogy *megütheti a bokáját*. 1949. október 2-án a beregszászi belügyi szervektől jött ki egy férfi, akinél házkutatásra és lefoglalásra feljogosító ügyirat volt,⁵⁰ s közölte Rózsikával, hogy munka nélkül szerzett jövedelem miatt le van tartóztatva és szedelőzködjön, mert mennek Beregszászba.⁵¹ Beregszászban aztán kihallgatták, majd október 4-én „*Ismét jöttek a hatóság emberei leltárba venni a vagyont, de a nagymamának sikerült néhány dolgot megmentenie. Az összeírás közben ő szedte ki a holmikat a szekrényből, és észrevétlenül behajított néhány dolgot az ágy alá. Egy dunna és két párna maradt meg így, valamint a nagymama régi bútora, a többit beleltározták. A „leltározók” újra és újra visszajártak; vagy azért, hogy ellenőrizzék, megvan-e minden, vagy mert szükségük volt valamire: szalonnára, borra, lisztre. Egyetlen közös vonásuk volt ezeknek a látogatásoknak: kivétel nélkül éjszaka történtek.*

– *Amikor megverték az ablakot, összeszorult a szívünk, hogy már megint mit akarnak – meséli Füzesi Malvin, Rózsika lánya. – Egy idő után egyik ismerősünk*

⁴⁶ Az *Iduska-néninek* ebben az áthúzott formában található, vagyis úgy tűnik, a szöveg írója először a valós helyzetet rögzítette, s majd csak utána korigálta a szöveget író személy megnevezését

⁴⁷ Derczeni Borca elvált első férjétől, Rózsika édesapjától, s újra férjhez ment P. Füzesi Bélához

⁴⁸ UBSZKHL 7. fond, 2317-C ügyirat, 78. lap

⁴⁹ Mindig éjszaka jöttek... Öröklődő zaklatások. *Kárpátalja*, 2. évf. 81. szám. 2002. augusztus 2.

⁵⁰ Cselle Rozália családi iratai, 2. lap (az iratokat a leszármazottak bocsátották rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök nekik)

⁵¹ Orosz Imréné született Füzesi Malvin visszaemlékezése alapján. (A mélyinterjú hanganyaga 2002-ben készült, amelyet lánya bocsátott rendelkezésemre, s amit ezúton is köszönök neki)

*megnyugtattott, hogy ne féljünk, csak ellenőrizni jönnek. Kicsivel később elvittek tőlük mindent, a holmikat áruba bocsátották a „kooperatívában”.*⁵²

A lefoglaltak között voltak tollpíhével töltött párnák és dunnák, abroszok, ruhák, blúzok, takarók, törölközők és három fahordó is.⁵³ 1949. november 4-én aztán Cselle Rozáliát az USZSZK büntetőtörvénykönyvének 127. cikkelye alapján hétévnyi letöltendő szabadságvesztésre, halmazati büntetésként kétévnyi jogvesztésre és teljes vagyonelkobzásra ítélte a Beregszászi Körzeti Népbíróság.⁵⁴ A büntetése letöltésének helyét azonban Rózsikával akkor nem tudatták. Végül is az Urál-hegység középső és déli vonulata között elhelyezkedő Szverdlovszkából (ma újra Jekatyerinburg) írt haza az övéinek. 1950. augusztus 26-án a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének rendelete alapján azonban amnesztiában részesült, s így 1950. december 4-én a rendelet értelmében Cselle Rózsikát is elengedték az II-4 számú javító-munkatáborból, amiről a családi hagyatékban fennmaradt az elbocsátó igazolás.⁵⁵ Miután hazajött Nagybereregbe, „megpróbált munkát keresni, de a kolhozba nem vették fel, így a beregszászi szovhozba járt be dolgozni.”⁵⁶

2.3 Kárpátalja szovjet megszállása előtt tevékenykedett rendvédelmi szervek tagjainak perbe fogása

A koncepciók perben elítéltek sajátos csoportját alkották a Kárpátalja szovjet megszállása előtt magyar rendvédelmi szervek tagjaiként tevékenykedtek perbe fogása és elítélése. A letartóztatások és bírósági eljárások *jogi alapját* szinte kivétel nélkül az USZSZK Büntetőtörvénykönyve 54. §-a 13. cikkelye (népellenes tevékenység), illetve a 10. cikkely 2. bekezdése (szovjetellenes agitáció és tevékenység) képezte. Ebbe a kategóriába sorolt elítéltek közül *Fancsik Tihamér* esetét emeltem ki, mivel ő volt a férje a fent említett naplójárásért letartóztatott és elítélt *Fancsik Idának*. Rendhagyó eset volt ez, hogy egy háromgyermekes családból először a feleséget, majd a férjet is letartóztatták és el is ítélték.

Fancsik Tihamért 1946. január 14-én, éjjel 24:00 órakor tartóztatták le⁵⁷ (Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 18-i dekrétuma alapján), vagyis öt hónappal a felesége után. A házkutatás alkalmával terhelő iratokat nem találtak nála, de ingatlanát (az udvarban álló lakóházat és nyári- vagy kisházat) és minden ingóságát (bútorok, állatok, ruházat) lefoglalták. A másnap megejtett kihallgatás első kérdése⁵⁸ alapján *Fancsik Tihamér* elmondta, hogy 1944. augusztus 6. és 1945. május 15. között a magyar csendőrségben szolgált, mint

⁵² Mindig éjszaka jöttek... Öröklődő zaklatások. *Kárpátalja*, 2. évf. 81. szám. 2002. augusztus 2.

⁵³ Cselle Rozália családi iratai, 3. lap

⁵⁴ Uo., 4. lap

⁵⁵ Az igazolás sorszáma 0029016/1545, s amelyet a táborparancsnok nevében Ruzsakov alhadnagy írt alá. L.: Cselle Rozália családi iratai, 4. lap

⁵⁶ Mindig éjszaka jöttek... Öröklődő zaklatások. *Kárpátalja*, 2. évf. 81. szám. 2002. augusztus 2.

⁵⁷ UBSZKHL 7. fond, C-5987. ügyirat, 4. lap

⁵⁸ Mint kivétel nélkül minden kihallgatáson az volt: *ismertesse eddigi életútját*

segédcsendőr. Eközben 1944. augusztus 6. és október 24. között Beregszászban teljesített szolgálatot, majd a szovjetek előretörése után a magyar csapatokkal együtt vonult vissza egészen Ceske Budejovicéig, ahol a cseh csapatok szétverték egységüket, s mikor a szovjet hadsereg utolérte őket, akkor tért haza Nagybereregbe.⁵⁹ Mikorra hazaért, Nagy Margitot már letartóztatták,⁶⁰ tehát nagy valószínűséggel május 25. után ért vissza a faluba. Miután a feleségét szeptemberben letartóztatták, már október elejétől ellene is tanúvallomásokat gyűjtöttek.⁶¹ A terhelő tanúvallomásokban szinte ugyanaz ismétlődött vádként: a Magyar Élet Pártjának tagja és önkéntes csendőr volt, illetve részt vett a szovjet partizánok elleni razziában, amikor a falu még Magyarországhoz tartozott, majd miután a szovjetek bevonultak, szovjetellenes tevékenységet folytatott. Letartóztatásától március 5-ig Beregszászban folyt a kihallgatása, majd átszállították Ungvárra, ahol újra kezdték a kihallgatásokat, szembesítéseket, míg végül április 2-án megtörtént a vádemelés. A vádemelés után azonban Kárpátalja akkori ügyésze, Andrásko az ügyet tárgyalásra a Kárpátontúli Körzeti Hadbírósnak adta át, mivel ekkor *döbrentek rá*, hogy Fancsik Tihamért *magyar csendőrként* tartóztatták le, nem *egykori* csendőrként.⁶² A hadbíróság 1946. május 14-én tárgyalta az ügyet és hozta meg döntését. Fancsik Tihamért bűnösnek találta az alábbi vádpontokban:

- a magyarok alatt önkéntes csendőr volt, s 1944-ben részt vett *úgy tíz* cigány bevagonírozásában Munkácson;
- mint csendőr részt vett a szovjet partizánok elleni razziában.⁶³

Ezért az USZSZK Büntetőtvénycönyve 54. §-a 13. cikkelye alapján, illetve az 54. § 2. cikkelye szankcióit érvényesítve, hét év javító-munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre, halmazati büntetésként a Btk. 29. §-a a, b, c, d, e pontjai alapján háromévi jogmegvonásra, valamint teljes vagyonek kobzásra ítélte.⁶⁴

Itt egy kis időre térjünk vissza Nagybereregbe, a Fancsik portára, ugyanis amikor január 14-én letartóztatták Fancsik Tihamért, akkor ott maradt három gyermekük egyedül: a legnagyobb – Elemér ekkor tizenhárom, a középső – Iduka tíz, a legkisebb – Izabella még nem volt két éves. A leszármazottak visszaemlékezése szerint a nagyfiú Elemér, édesapja letartóztatásának másnapja reggelén, befogta a szekérbe a lovakat, felrakta rá két kisebb testvérét és elhajtott édesanyja szüleihez Dédába. Fancsik Tihamér jószágait és egyéb ingóságait elkobozták és elárverezték az állam javára, földjét a település földműves egyesülete vette tulajdonába, házukat szolgálati lakássá nyilvánították.

⁵⁹ UBSZKHL 7. fond, C-5987. ügyirat, 12-14. lapok

⁶⁰ Nagy Margit vallomása alapján

⁶¹ Nagy József (1898-as születésű) terhelő tanúvallomása volt az első, 1945. október 5-én. L.: UBSZKHL 7. fond, C-5987. ügyirat, 42. lap

⁶² Uo., 80. lap

⁶³ UBSZKHL 7. fond, C-5987. ügyirat, 90. lap

⁶⁴ A tárgyalás jegyzőkönyvét és az ítéletet lásd: UBSZKHL 7. fond, C-5987. ügyirat, 85-91. lapok

Fancsik Tihamér a hét év szabadságvesztést javító-munkatáborban töltötte le a szibériai Vorkután. A büntetése 1953. január 14-én telt le,⁶⁵ de a halmazati büntetés miatt még három évig nem térhetett vissza a Kárpátaljai területre, hanem a Kárpátok másik oldalán található Oszmoloda⁶⁶ települést jelölték ki számára tartózkodási helynek. Oszmolodán először egy villanytelepen, majd később fűrésztelepen dolgozott. Mivel már nem elítélt volt, a család párszor meg is látogatta a családapát ezen évek alatt: először felesége a nagyobbik fiúval, majd Ida lánya volt nála hat hétig, hogy főzzön édesapjára.⁶⁷ 1955-ben aztán visszatérhetett a Beregszászi járásba, ám Dédába, ahol felesége és gyermekei éltek, nem telepedhetett le, mivel az határ menti település volt. Így először ő tért vissza Nagyberegré, ahol albérletben lakott, majd pár hónap után a családot is maga után hozta. Ám az államosított családi házukban a községi rendőr élt, aki szolgálati lakásként kapta meg a Fancsik portát. Az udvarban azonban a nagyház mellett volt még egy kicsi is, amelyben egy szoba és egy konyha volt. Ebbe a kisházba könyörögte be magát hosszas utánajárás után a Fancsik család. Az ukrán/ruszin rendőr és az egykori magyar csendőr az idők során jó kapcsolatba került egymással, s így egy idő után a rendőr a felnövő gyermekekre tekintettel házcserét javasolt – ő költözött át családjával a kisebb házba, Fancsikék pedig vissza a nagyházba. „*Lám, az oroszoknak is lehet lelkiismerete*” – állapította meg az interjút készítő unoka.⁶⁸ Igen, így is lehet mondani, ám valójában a dédai nagyszülők ekkorra már egy igen szép summát fizettek be az államnak, amelyet a bíróság ítélt meg, s aminek ellenértékeként engedélyezte, hogy a nagyszülők a három kiskorú unokájuk számára megvegyék a portán található házat.⁶⁹ A rendőr pedig hamarosan családjával együtt elköltözött a faluból. Így került vissza a Fancsik családhoz egykori jogos tulajdonuk.

2.4 Kárpátalja szovjet megszállása előtt tevékenykedett helyi tisztségviselők perbe fogása

Külön kategóriába sorolható az az embercsoport, akik még a szovjet megszállás előtti időben helyi, vagyis községi tisztségviselők voltak, s a szovjet rendszer berendezkedésének idején (Nagyberegen egészen 1951-ig) az USZSZK büntető törvénykönyvének 54. §-a alapján lettek perbe fogva és különböző időtartamra elítélve. E kategóriába tartozott P. Füzesi Béla is. Ellene a letartóztatási végzést már 1949. március 15-én megfogalmazták három tanúvallomás alapján,⁷⁰ az őrizetbe vétel pedig március 29-én történt meg. Először

⁶⁵ UBSZKHL 7. fond, C-5987. ügyirat, 99. lap

⁶⁶ Oszmoloda település ma Ukrajna Ivano-Frankivszki megyéjének Rozsnjativi járásában található

⁶⁷ Füzesi (született Fancsik) Ida visszaemlékezése alapján

⁶⁸ SIPOS 2010, 42.o.

⁶⁹ Füzesi (született Fancsik) Ida visszaemlékezése alapján

⁷⁰ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 74. lap. A három tanú: Horváth Géza és Márki Pál a községben létrehozott két kolhoz elnökhelyettesei, illetve egy szövetkezeti (akkor ott ezt *kooperatívá*-nak hívták) tag, Kaszonyi Géza volt

Beregszászba vitték, majd az adatfelvételt követően másnap az ungvári börtönbe szállították.⁷¹ Letartóztatásakor egyben házkutatást és vagyonösszeírást is tartottak. Utóbbi keretein belül tehát kezdve, sertésen át az ágyig, éjjeli szekrényig mindent leltárba vettek a későbbi elkobzási eljárás céljából.⁷² A lefoglalt tárgyak ugyan a házban maradtak, míg a konfiskálási végzést ki nem adták, ám ahhoz a család otthonmaradt tagjainak hozzányúlania nem volt szabad. S még egy felettébb gyanús dolgot találtak a gazda lakásában, egy 1942-ben kiadott magyar nyelvű könyvet – „*Omszki börtön*” címmel.⁷³

Amikor a hatóság őrizetbe vette, P. Füzesi Béla épp a Muzsalyi Szőlészeti Állami Gazdaságban (szovhozban) frissen felvett munkás volt. Amiért viszont letartóztatták, az elsősorban a szovjet megszállás előtti tevékenysége, ugyanis P. Füzesi Béla 1940 és 1943 között tagja volt a falu vezetőségének pénztárnoki pozícióban, egyben a nagyberegi egyházközségnél is pénztárnokként tevékenykedett. Mint helyi tisztségviselő, 1942-ben belépett a Magyar Élet Pártjába,⁷⁴ majd 1944. április-májusában (a tanúvallomások és saját bevallása szerint is), mint községi vezetőségi tag, részt vett a falu zsidó lakosságának begyűjtésében.⁷⁵ 1944 szeptemberében P. Füzesit behívták katonai szolgálatra a magyar hadseregbe, s a nagyszőlősi Tisza-híd védelmére volt irányítva (saját bevallása alapján), ahonnan csak akkor tért haza, amikor a szovjet csapatok felrobbantották a hidat.⁷⁶ Miután hazatért, saját gazdaságában dolgozott, ám a gazdálkodás egyre több akadályba ütközött, mivel az 1946 végén kiadott „*A parasztgazdaságok állami terménybeszolgáltatási kötelezettsége Kárpátalján*” rendelet alapján a saját földdel rendelkező gazdákra, a szemes termények tényleges területétől függetlenül, tetemes beszolgáltatandó terménymennyiséget róttak ki, s amennyiben a gazda nem teljesítette adóját, akkor bűnvádi eljárást is indíthattak ellene.⁷⁷ A község új előljárói pedig sokszor nem csak a központi hatóságok által előírt mennyiséget akarták behajtani a módosabb gazdákon, hanem *saját szakállukra is dolgoztak*.⁷⁸ P. Füzesi Béla pedig jómódúnak számított a maga 18 katasztrális hold földjével.⁷⁹ Aztán ezt fokozta még az is, hogy a községi

⁷¹ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 77-78. lapok

⁷² Uo., 80-81. lapok

⁷³ Csak feltételezem, hogy a jegyzőkönyvben szereplő könyv esetleg Palotay Dénes 1942-ben Keszthelyen kiadott *Az Omszki tuszok. Magyar hadifoglyok Szibériában* c. munkája lehetett, s a tolmács fordíthatta el a cím második elemét, mivel annak címlapján szerepel a beírás: *Az omszki börtön rajzával*

⁷⁴ A Magyar Élet Pártja 1939-től kormánypártként volt jelen a magyar politikában

⁷⁵ Vallomásaiban három családot nevezett meg, akiket a későbbi kolhozelnök-helyettessel, Horváth Gézával és csendőri kísérettel a község házára vittek. Erről L.: UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 87. lap.

⁷⁶ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 83-84. lapok

⁷⁷ L.: MOLNÁR D. 2013, 68.o.

⁷⁸ Erről terjedelmesen lehetett olvasni a fent tárgyalt Nagy Margit naplójában is

⁷⁹ Ami átszámítva 10,359 hektárnak felelt meg. Az adatot L.: Orosz Imréné született Füzesi Malvin visszaemlékezésében

vezetők kuláknak nyilvánították, ezért a gabonáját az utolsó szemig be kellett adnia. Unokája így emlékezett erre vissza: „Egyszer nagyapám hazajött és azt mondta, hogy felhívták a község házára és ennyi meg ennyi búzát be kell adni, mert ha nem adja be a búzát, akkor elviszik. Nagyapám összeseperte, ami a padon volt, meg ami a szuszékból, az összeset beadta. Az utolsó búzát is elvitte és beadta. Nem maradt semmi a következő évre. Ekkor beléptek a kolhozba (ez 1948 márciusában történt – SZ.N.I.) A kolhozban mindent elvettek lovat, tehenet, szekeret, boronát, szóval mindent, ami a mezőgazdasághoz szükséges felszereléseket meg szerszámokat, mindent, mindent elvittek, minden a kolhozban maradt. És akkor nagyapám beadta az utolsó búzát, mert azt mondták, hogyha beadja, akkor nem viszik el, de ha nem adja be a terményt akkor elviszik.”⁸⁰ Am hiába lett kolhoztag, hiába vették el minden gazdasági ingóságát és mezőgazdasági szerszámát, 1948. december 5-én, „a kolhoztagok általános gyűlésén mint kulákot és hanyag, gondatlan munkájáért”,⁸¹ kizárták a Marx Károly kolhozból.⁸²

A kihallgatások és szembesítések után az 1949. április 19-én megfogalmazott vádemelési határozatban P. Füzesi Bélát a szovjet hatóság, hogy falusi elöljáróként és a Magyar Élet Pártjának tagjaként részt vett a szovjet partizánok elleni razziában, valamint a zsidó nemzetiségű lakosság német táborokba történő útra indításában és szovjetellenes irodalmat tartott magánál.⁸³ A zárt bírósági tárgyaláson P. Füzesi tagadta a partizánok elleni razziában történt részvételét, a zsidók begyűjtésében játszott szerepéről pedig azt vallotta, hogy a faluba kikerkező csendőrök felszólították, mutassa meg a zsidó portákat. Egyéb tevőleges részvétele utóbbi ügyben nem volt. A szovjetellenes irodalomról pedig azt mondta, hogy azt Bary Gyula, a község egykori lelkészének nála maradt dolgai között találták, nem az övé. A tiszteletes ugyanis még a háború idején egyik lakásról másik lakásra történő átköltözése közötti időre az ő házába rakta le dolgainak nagy részét.⁸⁴

A bíróság végül is 1949. április 28-án bűnösnek találta P. Füzesi Bélát, s az USZSZK büntető törvénykönyve 54. §-a 4. cikkelye és a 10. cikkely 1. bekezdése szerint elkövetett szovjetellenes tevékenységben és agitációban (amit azonban még a szovjet hatalomnak a vidéken történt megjelenése előtt végzett!). Mindezért a bíróság tízévnyi szabadságvesztésre, ötévnyi jogmegvonásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte.⁸⁵ Az ítélet azonban nem volt jogerős, az ellen fellebbezhetett az USZSZK Legfelső bíróságához,⁸⁶ amivel az elítélt élt is. A

⁸⁰ Uo.

⁸¹ P. Füzesi Bélának a kolhozból történt kizárás okát, egy 1947 márciusában írt jellemrajzban, a községi tanács fogalmazta meg. L.: UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 194. lap

⁸² Ez az információ Valkóc Bálint kihallgatásakor hangzott el, magától Valkóctól. L.: UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 29. lap

⁸³ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 206. lap

⁸⁴ Uo., 220. lap

⁸⁵ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 210. lap

⁸⁶ Uo., 226-227. lapok

fellebbezésében újra megfogalmazta, hogy a szovjetellenes irodalom nem az ő tulajdona volt, a kulákság vádját is tagadta és dokumentummal igazolta, hogy mindösszesen 7 hektár földdel rendelkezett, amelyből 2,6 volt szántóföld.⁸⁷ A fellebbezését azonban elutasították, a vagyonekobjzást pedig elvégezték. „Végül (a családnak) csak a ház maradt, mert egyik jóakarójuk tanácsára inkább a bútorokat áldozták fel, semmint az épületet. A csűr is lebontották, az építőanyagot elvitték a kolhozba.”⁸⁸ P. Füzesi Bélát büntetésének letöltésére a Cseljabinszk városában található javító-munkatáborba szállították, ahol öt évet le is húzott.⁸⁹ A táborban favágással és erdőirtással foglalkoztak.⁹⁰

1954 novemberében P. Füzesi Béla felesége kérelmet nyújtott be férje büntetésének csökkentése végett. A kérelmet az ungvári területi bíróság felülvizsgálta, az ítéletet azonban helyénvalónak nyilvánította, így a kérelmet elutasította.⁹¹ Az UBSZKH Levéltárában a P. Füzesi Béláról őrzött periratok között azonban található egy igazolás, miszerint az említett elítéltet 1955. november 21-én a Cseljabinszki Területi Bíróság felmentette és hazaengedték.⁹² Az akta tartalmaz még egy rehabilitációs igazolást is Füzesi Béla nevére kiállítva.⁹³

2.5 A katonaköteles korukat elért férfiak munkaszolgálatra történt behívása

A háború utáni Szovjetunióban a legnagyobb gazdasági kárt a Donyec-medencei iparvidék⁹⁴ szenvedte el, amely szinte teljesen megsemmisült. Az 1940-ben, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnöksége által kiadott határozattal létrehozott Szovjetunió Állami Munkaerő-tartalékainak⁹⁵ rendszere szerint az állam teljhatalommal úgy mozgatta a hatalmas szovjet birodalom munkaképes életkorban lévő lakosságát (14 éves kortól kezdve), ahogyan azt érdekei diktálták. 1947 márciusától kezdve, Donbász újjáépítése címén és az állami munkaerő-tartalékokra hivatkozva, Kárpátalja magyar fiataljait, akik elérték a katonaköteles életkort (a 18. életévüket) nem katonai szolgálatra hívták be, hanem mert megbízhatatlanoknak tartották őket, akiknek kezébe fegyvert nem mertek adni,

⁸⁷ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 244. lap

⁸⁸ Mindig éjszaka jöttek... Öröklődő zaklatások. *Kárpátalja*, 2. évf. 81. szám. 2002. augusztus 2.

⁸⁹ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 250. lap

⁹⁰ Füzesi Malvin visszaemlékezése a Munkácsi Tanítóképző 1956-ban érettségizett osztályának találkozójáról. A mélyinterjú hanganyaga a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetében található

⁹¹ Uo., 251-256. lapok

⁹² UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 270. lap

⁹³ Uo., 265. lap

⁹⁴ Oroszul rövidítve Donbásznak nevezték, amely aztán változatlanul került be a többi nem szláv nyelvbe, így a magyarba is

⁹⁵ Указ Президиума Верховного Совета СССР от 2 октября 1940 года «О государственных трудовых резервах СССР», http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4282.htm (utolsó letöltés: 2016-01-12)

ezért munkaszolgálatra kötelezték a fiatal fiúkat, férfiakat. A munkaszolgálatra a hivatalos behívót a járási Végrehajtó Bizottság küldte névre szólóan a 18. életévüket betöltötteknek.⁹⁶

Ezek a behívások Nagybereget is 1948-ban érték el, ám az 1944-es deportálásokkal ellentétben, ekkor a magyar szülők, és maguk a fiatal fiúk is szinte mindent elkövettek, hogy elkerüljék a donbászi munkaszolgálatra történő elhurcolást. A községben volt olyan, aki hónapokig bujkált, majd miután elkapták, elítélték és öt évet húzott le Szibériában, mint Varjú Géza. Vagy aki kilencszer szökött meg a munkaszolgálatra történő behívás elől, majd négy évet bujdokolt a környéken, csak „mert nem akart a szovjet rendszer szekértolója lenni.”⁹⁷ Olyanok is akadtak szép számmal, akik már a Beregszászba történő beszállítás után (Bodnár Géza, Orosz Bertalan, Kormos László) vagy a munkácsi vasútállomás felé tartó menetoszlopból szöktek el (Zenics /Petrás/ András és Kopor Elemér). Aztán volt, akinek az apja *kenyerezte le* a tiszteket, hogy engedjék el a fiúkat (Oláh Bertalan és Oláh Gedus). Persze olyanok is voltak, aki végül elkerültek a Donyec-medencei FZO-iskolába⁹⁸ és el is végezték azt, mint Oszuszkai Tivadar, Nagy Pál vagy Fancsik Béla.⁹⁹ Utóbbi kitűnő eredményekkel zárta a szakmunkásképzőt, majd Horlivkában betonvasszerelő szakmunkásként dolgozott. 1949-től a Szovjetunió Legfelső Tanácsa határozatának értelmében az ilyen FZO-iskolát végzettek négy évet voltak kötelesek ledolgozni azon az adott helyen, ahová irányították őket, különben bíróság elé kerültek, mint szerződésszegők. Az említett Fancsik Béla aztán a harmadik szabadságolás után, 1951 februárjában nem ment vissza Horlivkába, hát március elején le is tartóztatták, s elítélték, mint dezertőrt. Négy hónapot Mikolajivban dolgozott cementgyárban, mielőtt hazaengedték, majd a katonakönyvébe az került, hogy *dezertálásért elítélve*.¹⁰⁰

3. Összegző gondolatok

Ami a fent ismertetett esetek után (kivételt képez a 2.5 alpont) elmondható, hogy ezek a bírósági eljárások (akár a Kárpátontúli Ukrajna Különleges Bírósága, akár a Beregszászi Körzeti Bíróság, akár a Kárpátontúli Körzeti Hadbíróhatóság hatáskörében zajlottak) a koncepció per fogalmát teljes mértékben kimerítették, ugyanis:

- a) a politikai cél elérése érdekében jogsértő módon, megalapozatlanul, bűnösség nélkül hoztak elmarasztaló ítéletet;
- b) a tényállás vagy fikcióra épült, vagy konstruált volt;
- c) a bizonyítás irányított volt, s manipulálták a bizonyítékokat;

⁹⁶ MOLNÁR D. 2015, 147.o.

⁹⁷ Részlet a Bodnár Géza túlélővel készített mélyinterjóból, közli: SIPOS 2010, 58.o.

⁹⁸ FZO-iskola = skola fabricsno-zavodszkogo obucsnyija (škola fabrično-zavodskogo obučenia = škola ФЗО), ami annyit tesz – gyári-üzemi oktatású iskolák

⁹⁹ SIPOS 2010, 51.o.

¹⁰⁰ Fancsik Béla túlélővel készített mélyinterjú alapján, közli: SIPOS 2010, 53-55.o.

- d) végső céljuk: a vélt vagy valós ellenfelekkel való leszámolás és a társadalom folyamatos fegyelmzése, megfélemlítése volt;
- e) a közvéleményt is manipulálni próbálták, igyekeztek a tömegek hangulatát az elítéltek ellen fordítani;
- f) végső soron nem volt igazi per, mert hiányzott annak kontradiktórius jellege, a terheltnek esélye sem volt arra, hogy igazságosan járjanak el vele szemben.¹⁰¹

A belbiztonsági szervek még a fent említette egyének letartóztatása előtt meghallgatásokat végeztek a későbbi letartóztatottak ügyében, majd a letartóztatás időpontjára már elkészítették az ún. nyomozati tervet. E szerint a nyomozati terv szerint a letartóztatási parancs már minden esetben tartalmazta a vád alapját képező paragrafust és cikkelyeket, ami aztán egészen az ítélet kiszabásáig meghatározta az egész büntetőeljárást. A letartóztatásokra Nagyberegen is mindig este vagy éjjel került sor, jelentős számú hatósági személy részvételével.¹⁰²

A fent tárgyalt perek kivétel nélkül a nyilvánosság kizárásával zajlottak, az ítéletről pedig a hozzátartozókat sem tájékoztatták. A terhelt tanúk szinte mindegyike vagy párttag, vagy párttag-jelölt volt, vagyis megbízható káder: a tanácselnök (Vokán József, Kun Dezső), a tanácsbíró (Petrás Elek, Weisz Miksa), a milicista-helyettes (Marinka Bertalan), a szervezet vezető (Hollander Dezső), a kolhozelnök (Lengyel József) és helyettesei (Márki Pál és Horváth Géza). Az új hatalom *szája íze szerint* vallók is mind párttagok voltak: Nagy József, Kósa József, Marinka Sándor, Kósa Gusztáv, Bahus Gyula, Kaszonyi Géza. A közös bennük, hogy mind újonnan felemelkedett emberek, *homo novus*-ok voltak. Beidéztek még a zárt bírósági eljárás alatt egyszerű falubelieket is, akik közt többségben voltak a megfélemlített emberek, s akik többnyire azt vallották, amit a szájukba adtak. Elenyésző volt a számuk azoknak a tanúknak, akik többszöri kihallgatás után sem voltak hajlandók mások ellen vallani (utóbbi ritka kategóriába tartozott a fent tárgyalt Nagy Margit, Galántha Ödönné született Váczy Margit vagy Nyilas Irma). A vádlottak védekezését nem vették figyelembe, ők mentő tanúkat nem hívhattak be.

Az ítéletek *amorális jogszabályok*¹⁰³ alapján lettek megállapítva, amelynek mintája a Szovjetunió büntető törvénykönyve (Btk.) 58. §-a volt, a hírhedt *szovjetellenes tevékenység* kategóriája. Kárpátalján az USZSZK büntető

¹⁰¹ HORVÁTH Attila: Konceptiók perek a szovjet típusú diktatúrákban. *Rubicon*, 2015/10. 26.o. (a továbbiakban: HORVÁTH 2015)

¹⁰² Erről a visszaemlékezésekben mindenhol bővebben lehet olvasni. *L.: Mindig éjszaka jöttek... Öröklődő zaklatások. Kárpátalja, 2. évf. 81. szám.* 2002. augusztus 2., *valamint* Orosz Imréné született Füzesi Malvin visszaemlékezését (a mélyinterjú hanganyaga 2002-ben készült), *és még* Az egyetlen jó az északi fény volt. 23 éves nő a lágerben. *Kárpátalja, 2. évf. 52. szám.* 2002. január 11.

¹⁰³ HORVÁTH 2015, 32.o.

törvénykönyvét alkalmazták ugyan, de abban ugyanezeket a cikkelyeket az 54. §-ba helyezték.¹⁰⁴

Nem csak az általam fent ismertetett eseteknél, hanem a többi nagyberegi letartóztatottnál is előkerült a *szovjet partizánok elleni razziában történt részvétel* vádja. Jelezni szeretném, hogy valóban történtek csendőri bejárások a helyi hatóságok részéről a község határához tartozó Nagyerdő, Újfalusi- és Csereerdő területén 1944 szeptemberének végén, amikor is szovjet partizánokat kerestek.¹⁰⁵ A szovjet partizánok jelenlétének feltételezése nem volt alaptalan, mert a Nagyberegtől 4-5 kilométerre található Alsó- és Felső Remete ukrán/ruszin településeket körülölelő erdőben a magyar csapatok „*rejtett lőszerraktára volt* (található), s *ezt a raktárt napokon keresztül keresték a gépek és keresték a partizánok.*”¹⁰⁶ Az Alsó Remete környékére ledobott deszantos szovjet partizánok akciójáról pedig a szovjet történetírás is minden esetben megemlékezett.¹⁰⁷ Úgy vélem, nincs abban semmi furcsa, hogy az akkori helyi magyar katonai szervek szerették volna megvédeni lőszertartalékaikat, s az ellenük törő illegális harcosokat elfogni. Ami furcsa, az inkább az, hogy ezért majd egy másik államhatalom – amely erőszakkal foglalta el a fennhatósága alá addig soha nem tartozó területeket – őket később árulónak, felforgatónak, bűnözőknek nyilvánította, letartóztatta és elítélte.

Summázva a fentieket megállapítható, hogy a szovjet hatalom visszaélt a háborúban jogtalanul elfoglalt területeken saját jogrendjével. Kreált vádak alapján, egyik államban elkövetett cselekedetekért egy másik államban hatályos jogrend szerint vonta felelősségre az embereket. Így, semmilyen törvényes igazságosságról nem lehet beszélni.

Az is elgondolkoztató, hogy bár az elítéltek zömét a Kárpátaljai Ügyészség 1991 nyarától kezdve, az 1991. április 17-én az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsa által elfogadott „*A politikai repressziók elítélteinek rehabilitálásáról Ukrajnában*” törvény 1. cikkelye alapján rehabilitálta, teljes vagyonekzárásukért nem kárpótolta őket vagy leszármazottjaikat az állam, holott az ítéleteket az USZSZK nevében hozták meg anno. Az erkölcsi kárpótlásról történt értesítés (az egykori elítéltek személyének rehabilitációjáról) sem volt automatikus, csak akkor kapták meg a leszármazottak az erről szóló igazolást, ha kérvénnyel fordultak a

¹⁰⁴ Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság büntető törvénykönyvét 1927-ben fogadták el az OSZFSZK mintája alapján. L.: <http://veprin.jimdo.com/документы/статья-54-ук-уССР> (utolsó letöltés: 2015-12-11)

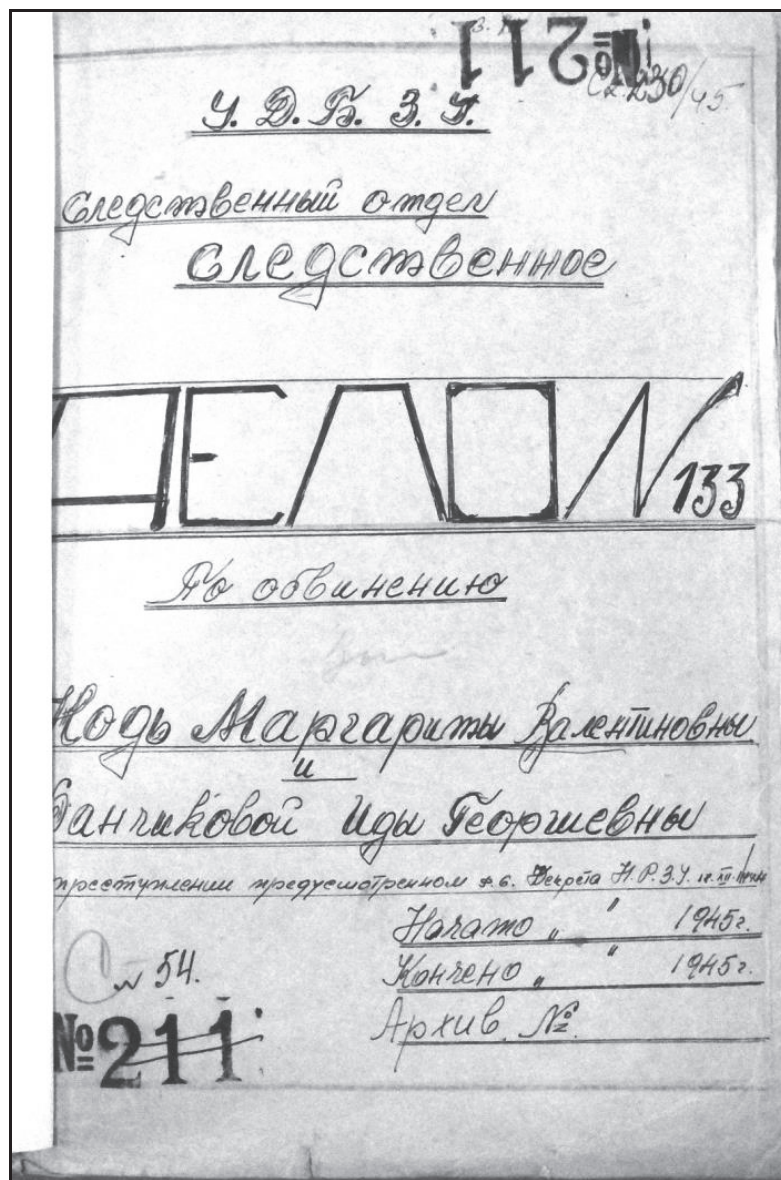
¹⁰⁵ UBSZKHL 7. fond, 2317-C. ügyirat, 30. lap

¹⁰⁶ A tényről a beregújfalui református lelkész által a Tiszántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatalának tett jelentéséből értesülhetünk. A jelentést közli: MOLNÁR D. 2015, 48-49. o.

¹⁰⁷ 1944 májusában Beregszász környékére 11 partizánt dobtak le, majd augusztusban újabb két csoportot, amelyik közül az egyik a magyarnak nevezett Uszta (23 fővel), a másik Priscsepa (21 fővel) irányítása alatt állt. Erről L.: *История городов и сёл Украинской ССР. Закарпатская область*. Институт истории Академии наук УССР, Киев, 1982. с. 57., 61.

szervekhez. A politikai repressziót elszenvedettek és utódaik számára csak sovány vigasz lehet az, amit a történettudomány részéről Stefano Bottoni állapított meg, hogy ez minden posztszovjet államban így volt, ahol a politikai rendszer összeomlása nem tette lehetővé az elnyomó államalakulat felbomlását, vagyis az igazi és lehetséges igazságtételi forma az emlékezés marad mint kollektív demokratikus gyógymód.¹⁰⁸

1. ábra. A Nagy Margit és Fancsik Ida periratanyagának borítója.

Forrás: Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára 7. fond
C-54. ügyirat

¹⁰⁸ BOTTONI, Stefano: *A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2015. 264.

2. ábra. A Nagy Margit által vezetett napló első írott oldala

1944. október 26-tól kezdődő esemény leírása az akkor körül-
tem lévő legszűkebb körben.
Reggel úgy 8 óra tájban kora mentem Fancsikéktől azt a
hírt hallva, hogy körülbelül délután 2 órára itt lennek az
osorok. Mialt én nem, Halócák sem kintek odakara.
Tuduska nini mondta, mikor eljöttem, ha valami komolyabb
dolgot hallok; jöjjenek le is én megígértem, hogy lejövök.
Dolgom körbe (már amilyen dolog lehet egy ilyen házi után)
kitekintek a szoba ablakon látom a magyar katonákat a
toronyba viszik a telefon drótot... Dél tájban meghalottam az
első agyu lövést, éppen a kertbe voltam. Besietek a hámba.
Egy kisit megriantott lenniinket. Edesanyámuk kérilték a
bunkerek én pedig a legszűkebb körben magamhoz híve
jönni akartam Tuduska niniékhez. Edesanyám nem akart el-
engedni hogy együtt legyünk minden. De én azt mondtam
edesanyám tessék a jó Istentől bérni a sorsomat, minnem
kell, Tuduska ninit nem hagyhatom magára a három gyerekekkel
együtt. Eljöttem. Mikor jöttem láttam Kovács Dusóék előtt magyar
katonákat láttam nekikkel együtt. Hogy jöttem Tuduska
ninit megelégelve láttam, mert igazán boldogsággal láttam...
Ekkor jött két magyar katona haránt a sietéstől, igazán jól

Forrás: Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára 7. fond,
C-54. ügyirat, tárgyi bizonyítékok csomagja

Felhasznált források és irodalom:

PUBLIKÁLATLAN FORRÁSOK

- Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára /UBSZKHL/ (Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській області), 7. fond
 - C-54. ügyirat, Nagy Margit és Fancsik Ida periratanyaga
 - 2317-C ügyirat, Valkóc Bálint, Nagy Béla, P. Füzesi Béla periratanyaga
 - C-5987. ügyirat, Fancsik Tihamér periratanyaga
- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár /KTÁL/ (Державний архів Закарпатської області),

- P-14. fond, 1. opisz, 212. ügyirat
- P-14. fond, 1. opisz, 220. ügyirat (*A Beregszászi körzet azon állampolgárainak névsora, akik hadifogoly- és munkatáborokban vannak*)
- Cselle Rozália családi iratai

PUBLIKÁLT FORRÁSOK

- *A "málenkij robot" áldozatainak száma járásonként és településenként.* Forrás: http://kmf.uz.ua/mr/3_telepulesek.html (utolsó letöltés: 2015-11-18)
- *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint.* Szerkeszti és kiadja a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, Stephaneum Nyomda Részvénytársaság, 1947. Forrás: http://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1941_demogr_adatok_kozsegek/?pg=2&layout=s&query=SZO%3D%28Nagybereg%29 (utolsó letöltés: 2015-11-17)
- *Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság büntető törvénykönyvének 54. §-a.* Forrás: <http://veprin.jimdo.com/документи/статья-54-ук-уцср> (utolsó letöltés: 2015-12-11)
- Декрет чис. 22. Про утворення Спеціального суду при Народній Раді Закарпатської України // *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944–1955 рр. Архівні документи і матеріали.* /Упорядник О. М. Корсун/ Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2012. с. 67.
- Докладная записка о ходе выполнения постановления Военного Совета фронта № 0036 от 13. 11. 44 года. // *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали.* /Упорядник О. М. Корсун/ Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2012. с. 145-147.
- Итоги направления с пунктов регистрации военных комендатур на пункты военнопленных на участке 88 пограничного карпатского полка войск НКВД 4 Украинского фронта за период с 18 по 19. 11. 44 г. // *Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга друга.* ВАТ Видавництво «Закрпаття», Ужгород, 2004. с. 40.
- Указ Президиума Верховного Совета СССР от 2 октября 1940 года «О государственных трудовых резервах СССР» Forrás: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4282.htm (utolsó letöltés: 2016-01-12)

SZAKMUNKÁK ÉS TANULMÁNYOK

- BOTTONI, Stefano: *A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig.* MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2015.

- BRZECHCZYN, Krzysztof: The Reliability of “Files” and Collaboration with the Security Service (SB) in Poland: An Attempt at a Methodological Analysis. *Hungarian Historical Review* 3, no. 2 (2014), 257–284. p.
Forrás:
https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/11382/1/Brzechczyn_HH_R_2014_2.pdf (utolsó letöltés: 2015-12-10)
- DUPKA György: *Halottaink 1944–1959. A kárpátaljai szovjet népiirtás eddig ismert áldozatainak névsora*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2014.
- MOLNÁR D. Erzsébet: *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáborában (1944–1953)*. PhD értekezés. Debreceni Egyetem, BTK, 2015. Kéziratban. Forrás:
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/217124/dolgozat_Molnar_D._E.pdf (utolsó letöltés: 2015-12-15)
- OFICINSZKIJ, Roman: Minkaerő-toborzás a Donbászra. In: *Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra*. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010.
- SIPOS Katalin: *A szovjet nemzetiségpolitika megnyilvánulásai Nagyberegben 1944–52 között*. Szakdolgozat. Beregszász, 2010. Kéziratban.
- *История городов и сёл Украинской ССР. Закарпатская область*. Институт истории Академии наук УССР, Киев, 1982.

VISSZAEMLEKEZÉSEK ÉS INTERJÚK

- Füzesi (született Fancsik) Idával készült félstruktúrált interjú, hanganyaga a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetében található
- Füzesi Malvin visszaemlékezése a Munkácsi Tanítóképző 1956-ban érettségizett osztályának találkozójáról. A mélyinterjú hanganyaga a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetében található
- Nagy (született Fancsik) Izabellával készült félstruktúrált interjú, hanganyaga a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetében található
- Orosz Imréné született Füzesi Malvin visszaemlékezése alapján. (A mélyinterjú hanganyaga 2002-ben készül)
- Az egyetlen jó az északi fény volt. 23 éves nő a lágerben. *Kárpátalja*, 2. évf., 52. szám. 2002. január 11.
- Mindig éjszaka jöttek... Öröklődő zaklatások. *Kárpátalja*, 2. évf. 81. szám. 2002. augusztus 2.

Наукове видання

Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцького
при Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II

2016

ЖЕРТВИ КОМУНІЗМУ, ТА АЛЬТЕРНАТИВИ ЇХ РЕАБІЛІТАЦІЇ У СХІДНО-ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ

Редактори:

Молнар Д. Єлизавета – Молнар Д. Стефан

Коректура: Молнар Д. Є.

Верстка: Молнар Д. С.

Дизайн: Молнар Д. С.

Відповідальний за випуск: Орос І.

Підписано до друку 10.03.2016 р. Гарнітура Таймс.

Ум. друк. арк. 21,45. Формат 70x100/16. Тираж 200 прим.

Ж 79 Жертви комунізму, та альтернативи їх реабілітації у Східно-Центральній Європі / матеріали міжнародної наукової конференції у м. Берегово, 20-21 листопада 2015 р. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – 260 с.

ISBN 978-617-7404-04-9

Збірник включає матеріали міжнародної наукової конференції "Жертви комунізму, та альтернативи їх реабілітації у Східно-Центральній Європі", що відбулася 20–21 листопада 2015 р. у м. Берегове.

ББК: 63.3 (2РОС)-8

УДК: 323.282 (061.3)